

Rendszeresség

A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége

Az utógondozás története egyidős a börtönök megjelenésével. A szabadságvesztés-büntetés mai formájának kialakulása felébresztette a karitatív érzelmű emberek érdeklődését, segíteni akarását a szabaduló emberekkel kapcsolatban. A segítség eleinte segélyezésre korlátozódott.

Nem véletlen, hogy az első, már szervezetbe tömörült karitatív csoport is a Rabsegélyező Egylet nevet viselte. Az első egylet 1866-ban alakult, majd közel negyvenéves munkálgodás után olyan szervezetté vált, amely a szabaduló elítéltek gondozásában már nemcsak a pénzbeli segílyt tartotta fontosnak. Célrendszere gazdagabb, a segélyezés mellett a munkába álláshoz, elhelyezkedéséhez is segílytet akart nyújtani, és nevében is kerülni akarta a rab elnevezést a társadalom minősítő reakcióinak elkerülése érdekében. Ekkor jelent meg először, *Angyal Pál* javaslatára, szakmai körökben a pártfogó elnevezés. Az új egyesületek a patronázs nevet vették fel. Patronázsegyesületek minden nagyobb városban alakultak, közel hasonló célokkal.

Az első világháborúig töretlen volt fejlődésük. Országos konferenciákat tartottak, évkönyveket adtak ki, magas méltóságú személyek támogatását nyerték meg ügyüknek. Az első világháború után az elítéltek gondozását, megsegítését már kevesen vállalták, az egyesületek felbomlottak.

A patronázsegyesületek feladatuknak tartották a pénzbeli segítségadás mellett az elhelyezkedésben, munkaszerzésben

való segílytet, egyéni gondozást, erkölcsnemesítő beszélgetéseket a rászoruló elítéltekkel. A tevékenységet ingyenesen végezték, a segélyezés költségeit a kormány vállalta magára.

A második világháború után a már ismert okok miatt (a szocializmustól idegen a bűn és a bűnözés) nem folyt utógondozás sem. Csak az 1960-as években kezdtek központilag kezelni a szabaduló elítéltek gondjait, és szervezték meg életvitelük ellenőrzését. Két állami szervezetre bízták a feladatok megoldását. A rendőrség feladata lett az elítéltek ellenőrzése, a tanácsok pedig az utógondozás keretében a segélyezés és a munkába helyezés megoldását kapták feladatul. Egy éven keresztül kellett nyomon követni a szabaduló elítéltek sorsát, megadni azt a segílytet, amelyre lehetőség volt.

Az 1970-es években felnőtt egy fiatal kriminológuskör, amely már fontosnak tartotta olyan intézmény kiépítését, amely egységesen kezeli az utógondozással kapcsolatos feladatokat. A politikai légkör megváltozása, a bűncselekmények és az elkövetők számának növekedése tette fogékonná az akkori kormányt e feladatra. Az 1975. évi 20. törvényerejű rendelet először az utógondozás intézményét hoz-

ta létre, majd megalakult az a szervezet, amelynek feladata az utógondozás végrehajtása lett. Ezt a szervezetet nevezték el pártfogói felügyeletnek. A pártfogói felügyelet végrehajtását és az elítéltek utógondozását részletesen szabályozza a 7/1979. (VI. 29.) IM-rendelet.

A hivatásos pártfogók látják el az utógondozással járó feladatokat, a pártfogói felügyeletet, és ellenőrzik a javító-nevelő munkát. A javító-nevelő munka időközben megszűnt, helyette a közérdekű munkával kapcsolatos feladatkör, és 1999. március elsejétől a vádhalasztás eljárásában való részvétel jelenik meg feladatként a pártfogók számára.

Az utógondozás a pártfogó részfeladata. A pártfogót megkeresheti a büntetés-végrehajtási intézet vagy a szabadulás előtt álló elítélt, hogy segítséget kérjen bizonyos problémái kezelésében.

Az utógondozás törvényben szabályozott célja az, hogy a szabadságvesztésből szabadulónak segítséget nyújtson a társadalomba visszailleszkedéshez, valamint az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtésében.

Ennek érdekében, az elítélt vagy a büntetés-végrehajtási intézet kérésére, segíteni kell a munkahelykeresésben, az elhelyezkedésben, a lakhatási lehetőség biztosításában, az oktatási programban való részvétel lehetőségének megteremtésében, az egészségügyi ellátás elérésében.

Az utógondozás nem tartalmaz büntetőelemeket, csak segít.

A benne való részvétel nem kötelező, az elítélt tehát valószínűleg akkor fordul az intézményhez, ha úgy látja, hogy számára meg tudja adni a megfelelő segítséget. Akkor lép ki a folyamatból, amikor akar, amikor úgy gondolja, megkapta már azt, amire szüksége volt. Ilyen előnyös ajánlatok mellett megnőtt a jogintézmény

iránti érdeklődés. *Onozóné dr. Wenner Margit* 8219 elítéltről számolt be, akik 1979 és 1984 között országosan keresték fel személyesen vagy levél útján a bíróságokon a hivatásos pártfogókat valamilyen segítségért. A budapesti utógondozói anyagot vizsgálva is hasonlókat tapasztalhatunk. 1986-ban 218 személy, 1987-ben 323, 1988-ban 176, 1989-ben 90 elítélt kereste fel, többségben levél útján, szabadulása előtt a büntetés-végrehajtási intézetekből a pártfogókat. Érdekes módon azonban ez a kezdeti lelkesedés fokozatosan csökkent. 1990-ben már csak 55-en, 1991-ben 36-an, 1992-ben 22-en, 1993-ban 13-an, 1994-ben 56-an fordultak a pártfogókhoz segítségért.

Fokozatosan csökkent a segély iránti kérelem is. 1997-ben a pártfogó utógondozói tevékenysége már csak segélyosztásra korlátozódott a szabadulók körében. Később ismét emelkedett a segítséget kérők száma, és a megoldást sürgető személyes problémák is egyre színesebbé, sokrétűbbé váltak. 1995-ben 43-an, 1996-ban 34-en, 1997-ben 96-an, 1998-ban 94-en keresték fel a pártfogókat szabadulás után.

Véleményem szerint ennek a jelenségnek többféle oka is van. Az első az, hogy az intézmény büntetőpolitikai helyzete kérdéses. Egy olyan szervezet, amely csak szociális feladatok ellátására hivatott, miért tartozik a büntetőpolitika területére? Elegendő-e az, hogy a végrehajtó szervezet, a pártfogói felügyelet, illetve részben a végrehajtás terepe, tehát büntetés-végrehajtási intézet a büntetőhatalom része? Joggal beszélhetünk-e ebben az esetben utógondozásról, mint önálló büntetés-végrehajtási jogi intézményről, különösen akkor, ha a szociális feladatok, vagyis a kriminális életvitelhez kötött, abból kiléptető, megoldást kereső szociális

tevékenység megoldását segítő saját szociális infrastruktúrával nem is rendelkeznek? Nincs az intézménynek saját működetésű szállója, nem rendelkezik rehabilitációs célzatú munkalehetőségekkel, nincs saját szociálismunkás-gárdája, amellyel a nehezebb, problematikusabb elítéltek folyamatos figyelemmel kísérése, gondozása, az aktuális személyi vagy családi problémák megoldása, a naprakész segítség természetes lenne.

A második ok az, hogy az utógondozói munka eredményes végrehajtását akadályozza a pártfogói felügyelet szervezeti megjelenítése. Az igazságügy rendszerében a pártfogói felügyelet a bírósághoz tartozik. A bíróság munkájának természeté miatt sem tudja segíteni a pártfogói felügyelet szociális munkáját, bizonyos típusú szociális munkát eleve lehetetlen végrehajtani a bíróság épületében, például a természetbeni segítségadást. A szervezeti elhelyezkedés a szociális munka végrehajtását nehezíti, a professzionális szakmai munka végzéséhez szükséges szakmai továbbképzések rendszeresen elmaradnak. A szociális munka végrehajtásához szükséges ismeretek megszerzésében, a munka végrehajtásában a pártfogók magukra maradtak, ami azért tekinthető veszélyesnek, mert az 1975. évi 20. törvényerejű rendeletben foglaltak szerint a pártfogónak szociális munkát is kell végeznie. Jogszabályi kötelezettségeiket ezen okok miatt nem tudják teljesíteni.

A harmadik ok véleményem szerint az, hogy az elítéltek a pártfogókban a felügyelőt látják, az utógondozást végző pártfogónál a büntetőszerepet tekintik elsődlegesnek. Ennek megértéséhez egy kis kitérőt kell tennünk.

A pártfogói felügyelet nem önálló jogintézmény. A bíróság által elrendelt, önállóan nem alkalmazható intézkedési

forma. De szerepköre gazdagabb, mint az utógondozói munka, hiszen a segítő funkciók mellett hatósági, szankcionáló szereppel is bír. A magatartási szabályokat súlyosan megszegő, a pártfogói felügyelettel tudatosan szembehelyezkedő elítélteknél jogszabályban megfogalmazott kötelessége a hivatásos pártfogónak az ügyészséget tájékoztatni a történetekről. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásával kapcsolatos végső döntést nem a pártfogó hozza meg, hanem az első fokon eljáró bíróság vagy a büntetés-végrehajtási bíró. A pártfogó által gyakorolható hatósági szerepkör használatának jogi garanciákkal való körbeábrázása éppen azt célozza meg, hogy indokolatlanul senki ne kerüljön vissza a szabadságvesztés-büntetés végrehajtó intézetbe, alapvető emberi jogától, a szabadságtól senkit se lehessen megfosztani.

Éppen ezért ez a tévedés tekinthető legkönnyebben korrigálhatónak. Legalábbis ezt bizonyítják az adatok. 1995-ben már 67-en, 1996-ban 78-an, 1998-ban 94-en keresték fel szabadulásuk után a pártfogókat, és ezek a számok nem tartalmazzák a szabadulás előtt, a börtönön belül végzett utógondozói munkát. A rendszerváltozás után évekig hangoztatták az elítéltek, a büntetés-végrehajtási szakemberek, később már a bírók is, hogy a pártfogói felügyelet kiürült, eszköztelen segítségre alkalmatlan intézmény. A professzionális szintű szociális segítségre jelenleg alkalmatlan a hivatásos pártfogói intézmény, de ha tevékenysége eltolódik a szociális szervezői munka irányába, és ebben a munkakörben tevékenykedik a hivatásos pártfogó, akkor jelentős sikereket érhet el ezen a területen is. A rendszerváltozás óta komoly szakmai tudással rendelkező egyházi és civil karitatív szervezetek végzik a szociális szférában az ál-

lam által nehezen megoldható, drága, költséges szakterületek ellátását. Méghozzá olcsón és szakszerűen. A pártfogói szolgálat jelenleg ezen szervezetek szolgáltatásainak igénybevételével nagyon sok esetben tud hatékony segítséget nyújtani az elítélteknek. A szervezet arra kényszerült, és úgy látszik, ez jó megoldás, hogy az elítéltek problémáinak kezeléséhez igénybe vegye az adott feladatkörre szakosodott civil szervezetek segítségét.

Ha nem is túl látványosan, de ismét megnőtt az elítéltek érdeklődése a pártfogói szervezet iránt. Célszerű megkülönböztetnünk az utógondozás két formáját. A szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetben belül megkezdett, a szabadulás előtt álló elítéltek körében végzett utógondozói munka, amelynek színtere a büntetés-végrehajtási intézet, illetve a szabadulás utáni utógondozói munka, amelynek színtere viszont a bíróság.

Mit jelent a szabadulás előtti és a szabadulást követő utógondozás? Miben tér el a két gondozási forma egymástól?

A szabadulás előtti utógondozói tevékenység a szabadulás előtt egy, három vagy hat hónappal indul, amikor már a leendő szabaduló számára is időszerű a családi kapcsolatok rendezése, az elhelyezkedés, a lakhatás. Ekkor még van idő arra, hogy a pártfogó ezen problémáknak utánajárjon, és ahol tud, segítséget nyújtson. Ekkor tudja értesíteni, megkeresni azokat a szervezeteket, amelyek szolgáltatásai megkönnyítik a társadalomba való beilleszkedést, továbbá segítyt ad a szabadulás után, segítyt kér az önkormányzattól a szabadulás időpontjára. A pártfogó bekerhet iratokat, megkeresheti a családot a szabadulás utáni befogadás érdekében, megkezdheti az ügyintéztést a szükséges gyógykezelések biztosításához.

A szabadulás előtti utógondozás sikerének legfőbb eleme a *rendszeresség*. A pártfogónak rendszeresen, előre megadott, illetve a bv. intézettel egyeztetett időben fogadóórát kell tartania az elítélteknek. A rendszeresség alapfeltétel az elítélt bizalmának megszerzéséhez. Jól tudják ezt a karitatív szervezetek képviselői is, akik rendszeres időközönként, megbízható gyakorisággal megjelennek a büntetés-végrehajtási intézetekben.

A pártfogói felügyelet és a büntetés-végrehajtási intézetek együttműködésében jelen levő rendszeresség lehet tehát az oka annak, hogy az utóbbi időben a budapesti adatok szerint megnőtt az utógondozói munkát igénylők száma. De nemcsak a szabadulás előtt álló elítéltek körében, hanem a már szabadultak esetében is. Egyre több problémával kezdik ismét felkeresni a szabadulók a pártfogókat, és egyre nagyobb számban. A kérések középpontjában még mindig, mint korábban említettem, a segélyezés áll. Többféle kérés inkább a szabadulás előtt állók körében figyelhető meg.

Az elítéltek bizalmát a pártfogói felügyelet az utógondozói munka révén lassan visszaszerzi, a kérdés csak az, hogy tudja-e a pártfogói felügyelet olyan ütemben fejleszteni szakmai tudását, bővíteni kapcsolatrendszerét az állami vagy a civil szférával, milyen ütemet az elítéltek érdekében az élet diktál. Képes lesz-e a szervezet az újonnan felébredt érdeklődésnek megfelelni, és azt fenn is tartani. A válaszom egyértelmű: képes lesz, ha a tevékenység rendszeressége fennmarad, és ha az folyamatos tudásbővítéssel, szakmai bázisok kiépítésével jár együtt. Itt elsősorban egyházi vagy civil karitatív szervezetekre gondolok, amelyek még soha nem tagadták meg az együttműködést a pártfogói szervezetektől.

TAPASZTALATCSERE

A szabadulás után az elítélt dönti el, hogy mely szervezethez fordul segítségért. Ehhez ismeretekre, tudásra van szüksége arról, hogy melyik szervezet milyen feltételek mellett, mennyi ideig nyújt használható szolgáltatást. A szabadulás utáni utógondozás főképp a hajléktalannak, a felbomló családi háttérűek, a vágyontalanok és jövedelemnélküliek esetében tenne szükségessé olyan infrastruktúrát, amellyel a pártfogói felügyelet ma egyáltalán nem rendelkezik. Nincs szállója, ahol az akutan nehéz helyzetbe kerülő elítéltek átmeneti időre szállást kaphatnának, nem tud étkezést biztosítani, ingyenes ruhaosztást, nem tud szociális feladatokot ellátni. Ezért indokoltnak tartom, ha ezt a területet meghagynánk tisztán szociális profilú szervezetnek, legalábbis átmenetileg, amíg a pártfogói szervezet saját infrastruktúrája ki nem épül. A hosszú szabadságvesztés-büntetésből szabadulók pedig feltétlenül pártfogói felügyelet alá helyezném, az elítélt és a társadalom érdekében.

A büntetés-végrehajtási intézetekre is többletmunka hárul az utógondozói munka új stílusa miatt. Meg kell ismerniük a nevelőknek is a pártfogói felügyelet utógondozói munkáját, nekik is meg kell ta-

nulniuk elkülöníteni a pártfogói felügyeletet az utógondozástól. Tudniuk kell az elítéltek szabadulás utáni helyzetéről. Folyamatosan figyelemmel kell kísérniük az elítéltek szabadulás utáni várható helyzetét, ahhoz, hogy tudják, az elítéltek közül ki szorul pártfogói segítségre, kinek javasolják ezért a pártfogó megkeresését.

A büntetés-végrehajtási intézetben jelen vannak más civil szervezetek is, illetve egyházi karitatív szervezetek. A mi munkánk jelentősen eltér az egyházakétól. Lelki gondozást nem végezhetünk, nem kerülhetünk érzelmi kapcsolatba az elítéltekkel. Nem foglalkozunk olyan elítélttel, aki a közeljövőben nem szabadul. A szabadulás után felmerülő beilleszkedési nehézségekre nem tudunk olyan sokrétűen válaszolni, mint ők. Emberszeretűk, önfeláldozásuk csodálatra, eredményeik irigylésre méltók.

Fontos azonban, hogy soha nem egymás ellen, hanem egymás mellett tevékenykedünk a büntetés-végrehajtási intézetekben. A jövő útja pedig az lehet, hogy együtt dolgozunk. Ennek legfőbb hasznélvezője az elítéltek mellett a társadalom lenne.

Illés Tiborné